

УДК 347.453

І. А. Чуркін**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРЕДМЕТА ДОГОВОРУ НАЙМУ (ОРЕНДИ)
АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ БЕЗ ЕКІПАЖУ**

Досліджено прогалини чинного законодавства, що стосуються поняття автомобільного транспортного засобу як об'єкта договору найму (оренди) автомобільного транспортного засобу без екіпажу та запропоновано шляхи подолання цих прогалин. Розглянуто поняття та ознаки предмета договору найму (оренди) автомобільного транспортного засобу без екіпажу. Дано авторське визначення поняття автомобільного транспортного засобу.

Ключові слова: договір найму (оренди), автомобільний транспортний засіб, предмет договору, ознаки предмета договору.

Під час укладення договору найму (оренди) автомобільного транспортного засобу без екіпажу необхідно визначитися із предметом даного договору. Для цього необхідно розкрити поняття та ознаки його предмета.

Проблематику поняття договору вчені досліджували у різних аспектах. Ґрунтовні дослідження у цій сфері було проведено М. І. Брагінським, В. В. Вітрянським [1], Ф. І. Гавзе [2], О. О. Кравчаким [3], І. Б. Новіцьким, Л. О. Лунц [4] та іншими ученими.

Однак проблематика поняття та ознак предмета договору найму (оренди) автомобільного транспортного засобу без екіпажу, будучи достатньо актуальною, слабо висвітлена та потребує подальшого вивчення, що і є метою нашого дослідження.

Предмет договору є єдиною істотною умовою, яка необхідна для будь-якого договору, про що свідчить зміст ст. 638 ЦК України [5]: істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. Не є виключенням із загального правила і договір найму (оренди) автомобільного транспортного засобу без екіпажу. Більш того, саме завдяки особливостям предмета – автомобільного транспортного засобу (далі – АТЗ) цей договір можна виділити в окремий підвид договору найму (оренди) транспортного засобу без екіпажу, оскільки саме вони здійснюють визначальний вплив на зміст договору, особливості відповідальності сторін і т. п.

Легальне визначення АТЗ міститься у Законі України «Про автомобільний транспорт» [6], у ст. 1 якого вказано, що автомобільний транспортний засіб – колісний транспортний засіб (автобус, вантажний та легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), який використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій.

Один з найрозповсюдженіших видів АТЗ – автомобіль цим же нормативним актом визначено як колісний транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії, має не менше чотирьох коліс, призначений для руху безрейковими дорогами і використовується для перевезення людей та (чи) вантажів, буксирування транспортних засобів, виконання спеціальних робіт.

Оскільки договір найму (оренди) АТЗ без екіпажу є різновидом договору найму (оренди), то і загальні ознаки АТЗ як «реального предмета матеріального світу» [7, с. 214] відповідають ознакам речі як предмета договору найму (оренди). Згідно зі ст. 760 ЦК України [5] предметом договору найму може бути річ, яка визначена індивідуальними ознаками і яка зберігає свій первісний вигляд при неодноразовому використанні (неспоживна річ).

Отже, АТЗ є річчю – предметом матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦК України [5]), який здатен задовольняти відповідні потреби учасників цивільних правовідносин завдяки своїм фізичним та іншим властивостям, що визначають його товарний характер, а також сферу та напрями застосування в людській діяльності [8, с. 218].

Автомобільний транспортний засіб відноситься до категорії індивідуально визначених речей. У науці цивільного права загальноприйнятним є виділення таких індивідуалізуючих ознак речі: 1) речі, єдині у своєму роді; 2) речі, які відрізняються від подібних особливими позначеннями; 3) речі, індивідуалізовані у процесі вибору або відбору [9, с. 175]. Отже, за індивідуалізуючими ознаками АТЗ слід віднести до групи речей, які відрізняються від подібних особливими позначеннями (АТЗ відповідного виробника, певної моделі, серії, який має відповідний номер кузова, шасі тощо). Правове значення віднесення АТЗ до категорії індивідуально визначених речей полягає, перш за все, у їх юридичній незамінності.

У той же час «визнання речей індивідуально визначеними або разовими залежить від способу та ступеня індивідуалізації. Тому характеристика предмета договору, як речі індивідуально визначеної, повинна бути доповнена вказівкою на її неспоживність» [10, с. 9, 10]. Звісно, АТЗ є неспоживною річчю, оскільки він призначений для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу (ч. 2 ст. 185 ЦК України [5]). При цьому, на нашу думку, АТЗ як неспоживна річ повинен протягом тривалого часу зберігати не лише свій первісний вигляд, але й споживчі властивості, які дають можливість використовувати його за цільовим призначенням. Звісно, у процесі користування АТЗ певним чином амортизується, зношується, але все ж таки тривалий час (роками, а за належного обслуговування, можливо, навіть і десятиріччями) він зберігає можливість використання за цільовим призначенням. На наймача після припинення відносин з

найму (оренди) за правилом покладається обов'язок повернути АТЗ, який був предметом найму (оренди) наймодавцеві, а це можливо лише у тому разі, якщо він є не – споживною річчю.

АТЗ є рухомою річчю, яку можна вільно перемішувати у просторі (ч. 2 ст. 181 ЦК України [5]), до того ж без шкоди для його цільового призначення. Навпаки, цільове призначення АТЗ якраз і полягає в переміщенні людей та вантажу у просторі.

Згідно із ч. 1 ст. 798 ЦК України [5] предметом договору найму (оренди) транспортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо. Як бачимо, законодавець визначаючи предмет договору найму (оренди) транспортного засобу, не надав узагальнюючого визначення останнього, обмежившись вказівкою на перелік видів транспорту за укрупненими ознаками, залежно від того, в якому природному середовищі вони використовуються.

Щодо спеціальних ознак АТЗ. Перш за все, це – пристрій, технічно складний механізм. Як пристрій він є штучним об'єктом, який має внутрішню структуру, що має визначене функціональне призначення, за використання якого виконують певну роботу.

По-друге, він використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій. Для виконання спеціальних робочих функцій на АТЗ встановлюється спеціальне обладнання (автокран, пожежний, автобетономішалка, вишка розвідувальна чи бурова на автомобілі, для транспортування сміття та інших відходів, технічна допомога, автомобіль прибиральний, автомобіль-майстерня, радіологічна майстерня, автомобіль для пересувних телевізійних і звукових станцій тощо).

По-третє, своє функціональне призначення (перевезення різноманітних об'єктів) АТЗ може виконувати лише за використання джерела енергії. Джерелом енергії для АТЗ може бути як паливо (зазвичай це бензин або дизельне паливо), так і електрична енергія, яка накопичується у батареях (акумуляторах). Найбільшого розповсюдження на даний час набули автомобільні транспортні засоби, джерелом енергії для яких є саме паливо. Однак у зв'язку з тим, що електричну енергію можна виробляти із замінних джерел (сонце, вітер тощо) і використання її є більш безпечним для навколишнього середовища, вона набуває все більшого розповсюдження як джерело енергії АТЗ.

Перетворення вказаних джерел енергії в енергію механічну на АТЗ відбувається за допомогою двигуна. Двигун, мотор (від латинського *motor* – який приводить у рух) – енергосиловий пристрій, який перетворює певний вид енергії на енергію механічну (найчастіше так називають електродвигуни та двигуни внутрішнього згорання). Таким чином, обов'язковою ознакою АТЗ, на нашу думку, є наявність двигуна (одного або кількох), оскільки саме цей пристрій

дає змогу виконувати АТЗ його основні функції шляхом перетворення енергії певного виду в механічну.

У зв'язку з вищевказаним слід зауважити, що вказівка в переліку АТЗ у ст. 1 Закону України «Про автомобільний транспорт» [6] на причіп (транспортний засіб без власного джерела енергії, пристосований для буксирування автомобілем) та на напівпричіп (причіп, вісь (осі) якого розміщено позаду центра мас транспортного засобу (за умови рівномірного завантаження) і який обладнано зчипним пристроєм, що забезпечує передачу горизонтальних і вертикальних зусиль на інший транспортний засіб, що виконує функції тягача), на нашу думку, є недоцільною, оскільки ці, без ніякого сумніву, транспортні засоби не можуть використовуватися самостійно без буксирування їх автомобілем. Фактично під час їх використання вони є не самостійними об'єктами, а лише віддільними складовими частинами автомобіля або ж іншого транспортного засобу (наприклад трактора).

Також у юридичній літературі зазначалося, що «стосовно транспортного засобу виділяються такі функціональні дії, як управління та технічна експлуатація. І якщо термін «управління» ще залишає можливість віднести до категорії транспортних засобів такі пересувні засоби, що не обладнані двигунами і неспроможні до самостійного пересування в просторі без самохідних засобів, то термін «технічна експлуатація», очевидно, свідчить про складну механічну структуру транспортного засобу» [11, с. 28].

У той же час, на нашу думку, і щодо таких несамохідних транспортних засобів, як причіп та напівпричіп здійснюються такі дії, як управління й технічна експлуатація. Проте вважаємо, що не слід поєднувати під однією назвою АТЗ самохідні транспортні засоби, що пересуваються без залучення для цього інших транспортних засобів (до цієї категорії, крім інших транспортних засобів (тролейбус, мопед, трактор, мотоцикл, велосипед, рейкові транспортні засоби) належить і автомобіль, автобус як АТЗ), та несамохідні, використання яких за цільовим призначенням можливе лише шляхом буксирування самохідними транспортними засобами або ж іншим способом (до цієї категорії належать сани, причепа та напівпричепа). А отже, у цей нормативний акт слід внести зміни, виключивши вказані транспортні засоби з переліку АТЗ.

По-четверте, АТЗ повинен мати не менше чотирьох коліс, які не знаходяться на одній лінії, які повинні бути завжди у контакті із землею; управління та рух повинні бути забезпечені меншою мірою двома з коліс. Таким чином, АТЗ є колісним транспортним засобом, тобто транспортним засобом, призначеним для руху безрейковими дорогами, який використовується для перевезення людей і (або) вантажів, а також для перевезення і приводу під час руху або на місці встановленого на ньому обладнання чи механізмів для

виконання спеціальних робочих функцій, допущений до участі в дорожньому русі. Саме за цією ознакою АТЗ відрізняється від гусеничного та рейкового транспортного засобу (трамвай, залізничний транспорт тощо).

По-п'яте, для використання за цільовим призначенням повинно бути здійснено обов'язкову державну реєстрацію АТЗ. Вказане визначено ст. 34 Закону України «Про дорожній рух» [12], згідно з якою державна реєстрація транспортного засобу полягає у здійсненні комплексу заходів, пов'язаних із перевіркою документів, які є підставою для здійснення реєстрації, звіркою і, за необхідності, дослідженням ідентифікаційних номерів складових частин та оглядом транспортного засобу, оформленням і видачею реєстраційних документів та номерних знаків. Державній реєстрації та обліку підлягають призначені для експлуатації на вулично-дорожній мережі загального користування транспортні засоби усіх типів, у тому числі автомобілі, автобуси, інші прирівняні до них транспортні засоби, що використовуються на автомобільних дорогах державного значення. Державна реєстрація та облік автомобілів, автобусів, інших прирівняних до них транспортних засобів здійснюються відповідними підрозділами Міністерства внутрішніх справ України, що забезпечують безпеку дорожнього руху.

По-шосте, АТЗ повинен бути не лише зареєстрований відповідними державними органами, але й допущений до руху. Статтею 29 Закону України «Про дорожній рух» [12] встановлено, що до участі у дорожньому русі допускаються транспортні засоби, конструкція і технічний стан яких відповідають вимогам діючих в Україні правил, нормативів і стандартів, що мають сертифікат на відповідність до цих вимог, укомплектовані у встановленому порядку, а в разі, якщо транспортний засіб підлягає обов'язковому технічному контролю, він пройшов такий контроль. Статтею 20 Закону України «Про автомобільний транспорт» [6] визначено, що конструкція і технічний стан транспортних засобів, а також їх частини мають відповідати вимогам, порядок визначення яких установлює Кабінет Міністрів України (Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2010 р. № 1166 «Про єдині вимоги до конструкції та технічного стану колісних транспортних засобів, що експлуатуються» [13]), і забезпечувати: безпеку людей, які користуються транспортними засобами чи беруть участь у дорожньому русі; відповідність до норм стосовно викидів забруднювальних речовин, парникових газів, електромагнітних завад, рівня шуму та інших чинників негативного впливу на людину та довкілля; запобігання пошкодженню транспортними засобами доріг та їх облаштування; ефективне використання енергетичних ресурсів, частин і експлуатаційних матеріалів; захист від незаконного використання транспортних засобів та запобігання пошкодженню вантажів; збереження властивостей безпеки від моменту виготовлення транспортного засобу

до його утилізації; відповідність до інших вимог законодавства. Транспортні засоби та частини до них повинні відповідати вимогам нормативної і конструкторської документації та мати маркування для їх ідентифікації [6].

У чинному законодавстві не міститься вказівок на те, що АТЗ, стан якого не відповідає встановленим законом вимогам, не може бути предметом договору найму (оренди). Але наймач такого АТЗ не зможе його використовувати за цільовим призначенням, оскільки правовими наслідками зазначеної невідповідності є те, що АТЗ не може бути допущений до участі у дорожньому русі, що навряд чи буде цікаво наймачеві. У той же час для використання АТЗ, стан якого не відповідає вимогам закону, наймач АТЗ без екіпажу може після укладення вказаного договору найму та передання йому зазначеного АТЗ привести його у відповідність до вказаних вимог за рахунок наймодавця, або зарахувавши витрати, які він при цьому поніс, у рахунок плати за найм цього АТЗ.

Якщо перші чотири спеціальні ознаки АТЗ є сутнісними, матеріальними ознаками, то п'ята і шоста ознаки (те, що АТЗ підлягає державній реєстрації та повинен бути допущений до руху) мають юридичний характер. Це пов'язано не лише з тим, що АТЗ є об'єктом значним за вартістю, але й з тим, що діяльність щодо використання АТЗ є джерелом підвищеної небезпеки, створює підвищену небезпеку не лише для особи, яка цю діяльність здійснює, але й передусім для третіх осіб та їх майна (ч. 1 ст. 1187 ЦК України) [5].

Характерними ознаками діяльності щодо використання АТЗ, що являє собою джерело підвищеної небезпеки, є неможливість повного контролю з боку людини, наявність шкідливих властивостей та велика ймовірність завдання шкоди. З цим пов'язані і більш суворі вимоги щодо відповідальності володільця джерела підвищеної небезпеки (особи, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом (у тому числі й АТЗ), використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (ч. 2 ст. 1187 ЦК України) [5]). Зокрема, особа, яка володіє джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого, тобто незалежно від її вини (ч. 5 ст. 1187 ЦК України) [5]).

Саме державна реєстрація АТЗ дозволяє чітко встановити його володільця, а отже – ймовірного заподіювача шкоди, що у разі її завдання дозволить установити суб'єкта відповідальності. Також державна реєстрація АТЗ разом із заходами, які необхідні для допущення АТЗ до участі в русі, дозволяє мінімізувати негативні ризики, пов'язані з цим об'єктом як джерелом підвищеної небезпеки.

Під час використання АТЗ можливі шкідливі викиди, які негативно впливають на навколишнє середовище. Звісно, що повністю

запобігти їм, можливо, і не вдасться, але вони повинні не перевищувати встановленої законодавством норми. В АТЗ, який допущено до участі в русі, шкідливі викиди повинні відповідати встановленим законодавством нормам.

Таким чином, поняття АТЗ, з урахуванням наших пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства про виключення таких об'єктів, як причіп та напівпричіп, з переліку АТЗ, можна визначити так: автомобільний транспортний засіб – механічний пристрій, який має двигун та не менше чотирьох коліс, які не розташовані на одній лінії, використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій, підлягає державній реєстрації у встановленому законодавством порядку та може бути допущений до руху.

Отже, дослідження поняття та ознак предмета договору найму (оренди) автомобільного транспортного засобу без екіпажу і внесення змін до поняття автомобільного транспортного засобу має важливе науково-практичне значення, оскільки відсутність у законодавстві деяких положень перешкоджає можливості належного захисту прав сторін.

Список використаних джерел: 1. Брагинский М. И. Договорное право. Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 1997. – 681 с. 2. Гавзе Ф. И. Обязательственное право. Общие положения / Ф. И. Гавзе. – Минск : БГУ, 1968. – 128 с. 3. Советское гражданское право : учебник : в 2 т. / под ред. О. А. Красавчикова. – [3-е изд.]. – М. : Высш. шк., 1985. – Т. 1. – 544 с. 4. Новицкий И. Б. Общее учение об обязательстве / И. Б. Новицкий, Л. А. Лунц. – М. : Юридат, 1950. – 416 с. 5. Цивільний кодекс України : від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356. 6. Про автомобільний транспорт : закон України від 5 квіт. 2001 р. : в редакції закону від 23 лют. 2006 р. № 3492-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 32. – Ст. 273. 7. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 351 с. 8. Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с. 9. Гражданское право Украины : учебник : в 2 ч. / под ред. А. А. Пушкина, В. М. Самойленко. – Харьков : Основа, Ч. 1. – 1996. – 440 с. 10. Пронина М. Г. Имущественный наем в отношениях между социалистическими организациями / М. Г. Пронина. – Минск : Наука и техника, 1969. – 140 с. 11. Вакулович Е. В. Договір оренди транспортного засобу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Вакулович Елла Валентинівна. – Х., 2002. – 163 с. 12. Про дорожній рух : закон України від 30 черв. 1993 р. № 3353-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 31. – Ст. 338. 13. Про єдині вимоги до конструкції та технічного стану колісних транспортних засобів, що експлуатуються : постанова Кабінету Міністрів України від 22 груд. 2010 р. № 1166 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 98. – Ст. 46.

Надійшла до редколегії 30.10.2013



Чуркин И. А. Понятие и признаки предмета договора найма (аренды) автомобильного транспортного средства без экипажа

Исследованы пробелы действующего законодательства, касающегося понятия автомобильного транспортного средства как объекта договора найма (аренды) автомобильного транспортного средства без экипажа, и предложены пути устранения этих пробелов. Рассмотрены понятие и признаки предмета договора найма (аренды) автомобильного транспортного средства без экипажа. Дано авторское определение понятия автомобильного транспортного средства.

Ключевые слова: договор найма (аренды), автомобильное транспортное средство, предмет договора, признаки предмета договора.

Churkin I. A. The notion and characteristics of the vehicle dry lease contract subject

The problem of the notion and characteristics of the vehicle dry lease contract subjects is slightly described, is quite urgent and needs further studying, all this comprises the aim of our research.

Peculiarities of the subject – the automobile transport means – make it possible to distinguish the automobile dry lease contract as a separate subtype of the vehicle dry lease contract, as they have a defining influence on the content of a contract, the peculiarities of the parties' liabilities.

It is suggested to make amendments to the current legislation excluding such objects as trailer and semitrailer from the list of automobile transport means. The notion of automobile transport means can be defined as following; an automobile transport means is a mechanic device having an engine and not less than four wheels which are not located one-lined, used for transportation of passengers, onuses or performing special working functions, which is submitted to public certification provided for by the legislation and can be allowed to move.

Special features of automobile transport means are denoted.

It is mentioned that the current legislation contains no indications of the fact that automobile transport means the conditions of which do not meet the demands provided for by the law can't be a subject of the dry lease contract. But a lessee of such an automobile transport means can't use it for purpose, as legal consequences of the above mentioned inconsistency leads to the fact, that an automobile transport means can't be allowed to participate in a traffic, and it will make no interest for a lessee. At the same time, in order to use the automobile transport means the conditions of which do not meet the demands of the law a lessee of an automobile transport means without a crew after having concluded the above mentioned dry lease contract and accepted the particular automobile transport means can make it fit the corresponding defined requirements for account of a lessor, or taking into account the expenses which he had as a part of a lease payment for the automobile transport means.

The research of the notion and characteristics of the dry lease contract subject and amendments to the notion of the automobile transport means has an important scientific and practical significance, as the lack of some statements in the legislation prevents from the possibility of the relevant defence of the parties` rights.

Keywords: lease contract, automobile transport means, the notion of the contract subject, features of the contract subjects.

